

de fleste større konflikter gennemført statsindgreb, en langvarig storkonflikt som i 1899 er i dag utænkelig. Endelig er der efter næsten hver konfliktbølge foretaget ændringer i det fagretslige system og i forligsmandsloven.

De sociale og økonomiske vilkår har ændret sig drastisk siden mellemkrigstiden. Der er under velfærdsstaten ikke længere tale om »sultekrige«. Den relative sociale tryghed og de til tider bugnende strejkekasser har bevirket, at konflikter sjældent medfører sociale katastrofer. Knud Knudsens korte per-

spektivering af konfliktforløbet i efterkrigstiden kalder på en lige så grundig analyse som den, han har gennemført for mellemkrigstidens vedkommende. Den foreliggende bog vil dog uden tvivl blive et standardværk for alle, der vil beskæftige sig med arbejdskampenes historie. Knud Knudsens ubesværede vekslen mellem detaljerede konfliktredegørelser og mere analyserende og perspektiverende afsnit gør bogen til en fornøjelse at læse, samtidig med at den giver en mængde nye indsigter.

Niels Finn Christiansen

KULTURHISTORIE

Danmarks Kirker. Odense Amt, hefte 11-12: Vor Frue Kirke. (Nationalmuseet/Poul Kristensens Forlag, 1998). 207 s., 136 kr.

Danmarks Kirker. Odense amt, hefte 13-15: S. Hans Kirke. (Nationalmuseet/Poul Kristensens Forlag, 1999), 334 s., 190 kr.

Kirkeværket er som bekendt disponeret efter en rigid form, som først og fremmest tillader inventering og beskrivelse af kirkernes bygning og inventar. Det markeres ikke mindst af, at redegørelser for og evt. diskussion af den historiske baggrund står med små tryktyper, medens normale tryktyper er forbeholdt de beskrivende afsnit. Alligevel nyder de historiske gennemgange en vis autoritet og bruges også tilsvarende. »Ifølge den lokalhistoriske tradition er Vor Frue kirke byens ældste med aner tilbage til kristendommens første tid på stedet«, hedder det med henvisning til Vedel Simonsen, Engelstoft, Rasmussen og Reiss, med kommentaren: »De heri behandlede spørgsmål om den tidligste organisering af byens gejstlighed berører ikke kirkebygningens historie« (note 1, side 1184). Det er lidt selvmodsigende og i hvert tilfælde kortfattet, og ved at betegne Vedel Simonsen, Engelstoft og Rasmussen som lokalhistorikere glemmer man den tid, i hvilken de levede og virkede som historikere og kildeforskere.

Nyere forskning, som repræsenteres af Ebbe Nyborgs gennemgang af sognekirkebyggeri i 1100-tallet, nærværende anmelders bidrag i *Odense bys historie* bind I, 1981, og Anemette S. Christensens *Middelalderbyen Odense*, 1988, med bidrag af Per Kr. Madsen, har fra de skriftlige kilder ikke udvundet noget konkret om selve kirkebygningens oprindelse, kun om provst Livos strid med sognebeboere ved Skt. Albani kirke i 1140'erne. Ud fra dette at postulere eksistensen af en kirkebygning i 1140'erne på Vor Frue kirkes nuværende plads er dog at gå for langt, mente jeg, da jeg i 1981 skrev, at der findes et gammelt kildested om, at Vor Frue kirke blev grundlagt år 1183 – med henvisning til

Huitfeldt (side 203 og note side 456). Kirkeværket skriver i stedet, at kirken ifølge en sent nedskrevet oplysning skal være opført 1189 og henviser til *Danske Atlas*. Min datering af kirkens opkomst til 1180'erne tog blandt andet afsæt i mit syn på bebyggelsens udvidelse mod øst, mens kirkeværket i note 10 hævder, at jeg skulle have ladet kirken opstå som resultat af en »magtkamp med Knudsmunkene«, hvilket gengiver følgende sætning: »... biskoppen ... stod over for den opgave at skulle samle og udbygge sin stab, sit kancelli og den kirkelige domstol, og han vidste ikke i hvilket omfang, han kunne regne med Knudsmunkene [efter deres pavelige privilegium af år 1180] mere.« Et munkesamfund må have været hæmmet i dets forsøg på at løse sekulære opgaver, der var forbundet med forvaltningen af et stift, for munkene var jo bundet til klosterområdet. En biskop ville altså søge at sikre sin administration ad anden vej end gennem munkene, hvis dette nu kan kaldes en »magtkamp«. Med støtte hos Troels Dahlerup, Ebbe Nyborg og Per Kr. Madsen har man valgt at sætte kirkens grundlæggelse til 1140'erne, hvad der kun betyder, at man tager en anden »magtkamp« til udgangspunkt – konflikten mellem provst Livo, Knudsbrødrene og sognemenigheden – og hævder, at allerede da kunne den første Vor Frue kirke være blevet bygget på den nuværendes plads. Det ændrer dog intet i den bagvedliggende situation, som jeg formulerede den: Også i 1140'erne må munkesamfundets regler have forhindret, at munkene kunne varetage en række opgaver i bispedømmets tjeneste, som så tilfaldt provsten, enten han havde en egen Vor Frue kirke til disposition, eller der endnu kun eksisterede en Vor Frue og Skt. Albani kirke. Arkæologien burde rimeligvis kunne gøre udslaget og danne hovedparten af argumentationen, da de skrift-

lige kilder ikke er gode nok til at tillade en afgørelse mellem de to alternative grundlæggelsestidspunkter. For nu bliver kirkeværket stående (side 1020, 1040ff) ved den grove datering til »1100'erne« og konstaterer, at der aldrig er blevet foretaget udgravninger under kirken.

Et fremskridt er i stedet dateringen af den romanske ombygning til korskirke (hvor enkeltheder ligner dem i Dalum klosterkirke) ved dendrokronologisk datering af træet i tagværket til efter 1255, i stedet for, som tidligere formodet i Trap, til tiden ca. 1200 (s. 1046, 1053f, 1079 og note 144). Kirkeværket mener, at baggrunden var ønsket om »at give provstens kirke mere anseelse og samtidig gennem mulighed for opstilling af flere andre øge indtægtsgrundlaget i konkurrence med sognets nye sortebrødrekirke« (side 1046, jf. om kirkebyggeriets betydning generelt for Odense fra anden halvdel af det 13. århundrede: *Odense bys historie*, bind I, s. 235f). Gennemgangen af øvrige bygninger, særligt den middelalderlige skolebygning med fortrinlige plantegninger, og af inventar, mindetavler og gravsten, samt notehenvvisningerne, er omhyggelig og givtig dokumentation.

Der er mindre tilløb till spekulatation i den fornemme behandling af Skt. Hans kirke i Odense. Den rigdom, som prægede Odenses tredje sognekirke i 1400-tallet, da en række adelsfamilier stiftede andre og byggede kapeller i en krans omkring bygningen, har fascineret mange forskere gennem tiderne – jf. udførlig forskningshistorie side 1256-58 – og nærværende dokumentation opfylder på alle punkter ethvert ønske om gennemgribende analyse og vurdering af endog de mindste enkeltheder i det arkitektoniske materiale. At kunne følge de efterreformatoriske århundreders vurderinger af den komplicerede kapelkrans, hvoraf noget blev forvandlet til side-

skib, er et væsentligt skridt til forståelse og afklaring af kirkens nuværende udseende. Dens særlige rigdom på gravmæler, som giver vidtrækkende personhistoriske oplysninger, har betydet, at mange forskere netop har ventet med længsel på dette bind. En række fragmenter af knuste gravsten, som normalt ikke ses, bliver genstand for vurdering (side 1473-85). Kirkeværket tager ikke stilling til hypotesen om, at Mikaelspatrociniet indicerer eksistensen af en meget tidlig missionskirke på dette sted (sammenlign dog side 1268 og note 5). Men ikke heller hér er der foretaget arkæologiske undersøgelser.

Efter alt at dømme skulle de foreliggende hefter af kirkeværket være de sidste, der omhandler kirker på Fyn, da Fyns Amt har nægtet at bidrage til kirkeværkets fortsættelse på Fyn ved de ellers blandt amterne brugelige tilskud. Man ser med glæde frem til dækningen af kirkerne i de dele af Danmark, der på denne måde kan profitere på Fyns Amts spareiver.

Tore Nyberg

Danmarks Kirker. Odense Amt, hefte 16: Nyere kirker i Odense. (Nationalmuseet/Poul Kristensens Forlag, 2000). 112 s., 115 kr.

Danmarks Kirker er et værk fuld af indbyggede paradokser. Da værket blev grundlagt for flere menneskealdre siden, trak man en grænse midt i 1600-tallet. Hvad der lå herefter blev kun sporadisk behandlet. Det betød, at man kunne koncentrere sig om middelalderen, renaissance og barok og udgive et amt i to bind. Sådan er det ikke længere. Man breder sig på godt og ondt og beskriver nu i et helt hefte kirker, der til dels slet ikke var opført ved værkets begyndelse. Det skal jo medføre en mere bindstærk udgivelse. De redaktionelle principper, der i sin grund går ud på en udtømmen-

de beskrivelse – ikke tolkning – af bygninger og inventar, kommer til kort over for de moderne bygninger. De nye kirkers bygningshistorie kan jo hurtigt og forholdsvis let undersøges i arkiverne. Der er ikke så mange uafklarede spørgsmål til materialer, arkæologi, brug og beliggenhed, som hvis det havde handlet om en kirke med en omtumlet tusindårig historie. På den anden side er det nyttigt også at få samlet viden om de nyeste kirker, få anført arkivfonde og litteratur, se gode fotos reproduceret – men faren for, at det bliver lidt tørt og intetsigende, er der. Ved middelalderens kirker og klostre må man som historiker eller almindelig bruger af værket stadig bringe sin fantasi til at udfylde afstanden. Med 1900-tallets kirker er det hele så velkendt, at man snarere kunne have brug for, at en historiker tolkede brud og sammenhænge – men det ligger netop uden for værkets sigte.

Gråbrødre Klosterkirke er nu en gammel svend, der nok rummer gåder og masser af »dødt« inventar. Den historiske indledning lægger vægt på, at den gennem præsten og kirkehistorikeren Ludvig Helveg blev hovedsæde for den grundtvigske menighed i byen. Hospitalskirken fik da også på god grundtvigsk vis en albertavle med maleri af Christen Dalsgaard. Vor Frelsers Kirke fik i 1911 et altermaleri af Joakim Skovgaard, men hvorfor må vi så ikke se en næroptagelse af det?

Ellers spænder heftet vidt inden for arter af historicisme, den gode, den onde og den virkeligt grusomme. Til de mere særegne eksempler er byens katolske St. Albani Kirke i århundredskiftets internationale gotik med en imponerende træskåren albertavle fra Østrig. I den anden ende af spektret finder vi 1920 den kirke, P.V. Jensen Klint selv ville have kaldt St. Hans Tveje – også historicistisk krukkeri – men som nu hedder Fredens kirke. Den er generalprøven til